

Вадим Арістов

кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Марина Дегтяренко

кандидатка філологічних наук,
наукова співробітниця,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Vadym Aristov

Candidate of Historical Sciences (PhD),
Research Fellow,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Maryna Degtiarenko

Candidate of Philological Sciences (PhD),
Research Fellow,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ГРАМОТА ГЕТЬМАНУ ЮРІЮ ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ
НА ВОЛОДІННЯ МІСТОМ ГАДЯЧЕМ****CHARTER TO HETMAN IURII KHMELNYTSKYI
FOR THE TOWN OF HADIACH****Анотація**

Стаття містить огляд грамоти, виданої московським царем гетьману Війська Запорозького Юрію Хмельницькому на володіння містом Гадячем. Документ датується початком 1660 р. Після укладення Переяславської угоди Юрія з Московією восени 1659 р. гетьман просив царя про підтвердження грамоти на володіння Гадячем, виданої його батьку Богдану Хмельницькому 1654 р. Відповіддю на це клопотання стала грамота Олексія Михайловича 1660 р. Означений документ не був опублікований у класичних збірках документів, пов'язаних із історією держави Війська Запорозького другої половини 17 ст. Таким чином опрацювання грамоти заповнює археографічну лакуну.

Ключові слова:

Юрій Хмельницький, Гадяч, археографія,
рукописні документи, Національний музей історії України.

Abstract

The article provides an overview of the charter issued by the Muscovite tsar to the Hetman of the Zaporozhian Host Iurii Khmelnytskyi for the town of Hadiach. The document dates back to the beginning of 1660. After the conclusion of the Pereiaslav treaty between Iurii Khmelnytskyi and Muscovy in the autumn of 1659, the hetman asked the tsar to confirm the charter for Hadiach, issued to his father Bohdan Khmelnytskyi in 1654. In response to this request, Tsar Oleksiy Mykhailovych issued the charter in 1660. This document was not published in the classical collections of documents related to the state of the Zaporozhian Host's history of the second half of the 17th century. The study of the charter thus fills the archaeographic gap.

Keywords:

Iurii Khmelnytskyi, Hadiach, archaeography, written documents, National Museum of the History of Ukraine.

Юрій Хмельницький і пов'язані з ним документи цілком очікувано посідають другорядне місце в науковій історіографії та українській історичній пам'яті. Гетьмана часто розглядають у негативному світлі, протиставляючи видатному батькові. «Переяславські статті» осені 1659 р., укладені Юрієм із московитами, цілком слушно оцінюють як суттєво погіршену версію Переяславської угоди 1654 р. і «Березневих статей» Богдана Хмельницького. В цій статті йтиметься про ще один документ, поява якого вкладається в означену модель.

1654 р. московський цар Олексій Михайлович видав грамоту, якою надав місто Гадяч у володіння Богдану Хмельницькому. Цей документ досить відомий. Його вміщено в 10 томі археографічної серії «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» (далі – АЮЗР)¹. Після смерті засновника держави Війська Запорозького та нетривалого гетьманування Івана Виговського владу отримав Юрій Хмельницький. На початку 1660 р., після укладення нових «статей», цар передав молодому гетьману Гадяч у спадкове володіння та ви-

дав відповідний документ. Утім, ця надавча грамота, відсутня у публікаціях джерел, вочевидь, залишилася невідомою археографам. Нині цю прогалину можна заповнити.

Грамота Олексія Михайловича Юрію Хмельницькому на підтвердження володіння містом Гадячем зберігається у фондах НМІУ (зібрання рукописних документів, інв. № РД-132). Її датовано 22 січня 7168 (1660) р., видано в Москві. Це паперовий документ розмірами 52 × 41 см. (Рис. 1)

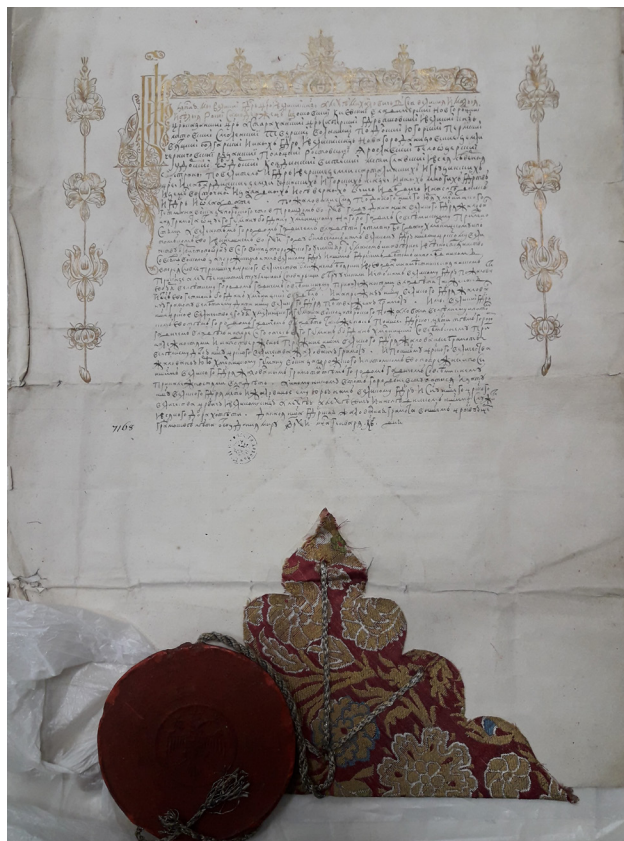
До основного аркуша на мотузках кріпиться добре збережена печатка Олексія Михайловича з гербовим зображенням двоголового орла в центрі та написом із п'яти рядків по колу. Навколо місця кріплення печатки з обох боків аркуша виконано тканинну накладку. На звороті печатки зроблено польський каліграфічний напис «Moskwa». Зверху та з боків від основного тексту розміщено рослинний орнамент. Ініціал і орнамент виконано золотою фарбою.

На звороті документа міститься припис: «Б(о)жією М(и)л(ос)тію великіи г(осу)д(а)рь і великій кн(я)зь Алексѣи

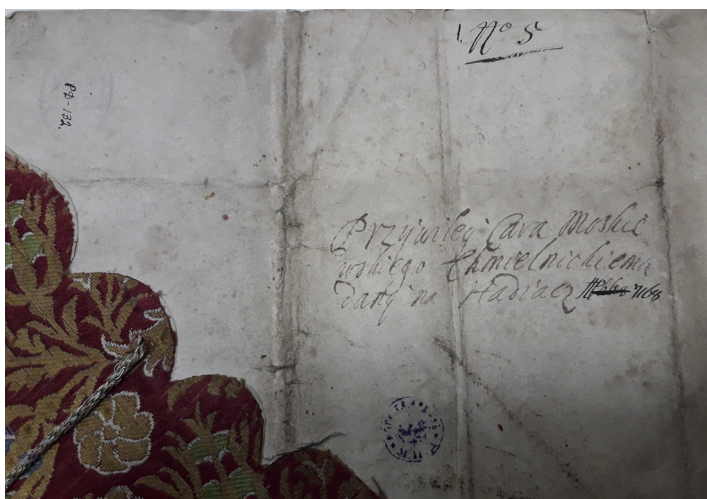
¹ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т. 10. – Санкт-Петербург, 1878. – С. 497–499.

Михайлович всеа Великія и Малыя и Бѣлыя Росіи самодержец». Також на звороті зроблено припис польською мовою: «Przywilej Cara Moskiewskiego Chmielnickiemu dany na Hadiacz»². (Рис. 2)

Над польськомовним написом стоїть позначка «№ 5». Подібний напис і номер («№ 2»), зроблені схожим почерком, можна побачити на додатковому аркуші, що супроводжує грамоту Олексія Михайловича місту Козельцю на магдебурзьке право 1656 р.³ Проте в цьому разі припис сповіщає, що козелецький документ забрав польський король Ян-Казимир під час воєнної кампанії 1663–1664 рр. На підставі такого зближення можна припустити, що грамота Юрію Хмельницькому на Гадяч і привілей Олексія Михайловича місту Козельцю належали до того самого комплекту документів, що вивезли до Речі Посполитої з Лівобережжя під час походу Яна-Казимира на Лівобережжя 1663–1664 рр. Згодом, як і привілей Козельцю, грамота Юрію Хмельницькому на Гадяч потрапила до Російської імперії та увійшла до головного архіву Міністерства інозем-

Рис. 1. Грамота Юрію Хмельницькому на володіння Гадячем. Лицьовий бік

Рис. 2. Грамота Юрію Хмельницькому на володіння Гадячем. Напис польською мовою на зворотному боці

² Пізніше рукою іншої людини після слова «Hadiacz» додана дата – 7168. Водночас помітно, що автор припису мав труднощі з відчитуванням запису року кириличними (літерними) цифрами. Спершу він намагався скопіювати кириличну дату та встиг написати «#р», тобто «сім тисяч...» Потім дописав «668», імовірно, відрахувавши 5500 років замість 5508 від дати «від Створення Світу». Нарешті він закреслив «#р668» і поряд написав «7168».

³ Про цю грамоту див.: Арістов В. Ю. Коли місто Козелець отримало магдебурзьке право? // Український історичний журнал. – 2021. – № 1. – С. 183–189.

них справ, про що свідчить відповідний штамп на звороті документа. До фондів НМІУ грамоту передав голова Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР Порфирій Овчаренко 1948 р. (акт № 140 від 20.01.1948 р.).

У тексті грамоти міститься посилання до попереднього документа, наданого Богдану Хмельницькому 7162 (1654) р. на

володіння містом Гадячем, що закріплювалося за ним і його нащадками. Як зазначено далі, запорукою видання цього документа стала Переяславська угода 1659 р. та чолобитна Юрія Хмельницького.

Опрацювання грамоти й подальша публікація тексту зможуть заповнити археографічну лакуну та збагатити документальну базу вивчення початкового періоду історії держави Війська Запорозького.

